

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 1 (2005)

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Εισαγωγή στη Φιλοσοφία του Ελευθέρου
Λογισμικού

Παναγιώτης Πέρρος

doi: [10.12681/ethiki.22640](https://doi.org/10.12681/ethiki.22640)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέρρος Π. (2020). Εισαγωγή στη Φιλοσοφία του Ελευθέρου Λογισμικού. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (1), 39–45.
<https://doi.org/10.12681/ethiki.22640>

Εισαγωγή στη Φιλοσοφία του Ελευθέρου Λογισμικού

Προσεγγίζοντας την έννοια του Ελευθέρου Λογισμικού

Η σχέση μεταξύ της τεχνολογίας και του ανθρώπου θα είναι ελεύθερη μόνο όταν ανοίξουμε διάπλατα την ανθρώπινη ύπαρξή μας, ώστε να συναντηθούμε με το βαθύτερο νόημα της τεχνολογίας, όταν προβάλουμε δηλαδή την ύπαρξή μας στην ουσία της¹. Ποιος αλήθεια θα φανταζόταν, όταν ο Heidegger διατύπωνε ένα τέτοιο σκεπτικό, ότι σε μερικές δεκαετίες ο άνθρωπος θα έβλεπε την τεχνολογία όχι μόνο ως εργαλείο που βγάζει τον άνθρωπο από δύσκολες καταστάσεις, αλλά και ως κύριο φορέα γνώσης ο οποίος ταυτόχρονα εγγυάται την ελευθερία πρόσβασης στη γνώση αυτή από οποιονδήποτε το επιθυμεί, με πλήρως ανιδιοτελή κριτήρια.

Το 1984 λοιπόν, επισημοποιείται ένα νέο ιδεολογικό ρεύμα μέσα από τον ίδιο τον κλάδο των παραγωγών λογισμικού, των προγραμματιστών. Ο Richard Stallman, πτυχιούχος φυσικής του Harvard, εργαζόμενος στο εργαστήριο τεχνητής νοημοσύνης του MIT, αποφασίζει ύστερα από δέκα χρόνια εργασίας να εγκαταλείψει τη θέση του, για να αφιερωθεί στην πρακτική αλλά και ιδεολογική/θεωρητική ανάπτυξη του ελευθέρου λογισμικού². Ο νέος αυτός όρος εισάγει μια επανάσταση ιδιάζουσας μορφής ανάμεσα στις τόσες και τόσες τεχνολογικές -και όχι μόνο- επαναστάσεις του τελευταίου αιώνα. Και αυτό συμβαίνει διότι ενώ ξεκινά από το χώρο της τεχνολογίας και μάλιστα από ανθρώπους που προέρχονται από κλάδους θετικών και τεχνολογικών επιστημών, έρχεται να αλλάξει το τοπίο τόσο στον τομέα των επιχειρήσεων όσο και της οικονομίας γενικότερα. Επιπλέον δίνει άλλο νόημα στον τρόπο με τον οποίο όλοι μέχρι πρότινος αντιλαμβάνονταν τους όρους της προστασίας και εκμετάλλευσης της πνευματικής ιδιοκτησίας και της τεχνογνωσίας κατασκευής ενός προϊόντος ή εν προκειμένω ενός λογισμικού, ενός προγράμματος που απευθύνεται σε υπολογιστικά συστήματα. Ας δούμε εν συντομία τις βασικές αρχές στις οποίες συνίσταται η νέα αυτή ιδεολογία, κάνοντας μια αναφορά στο τι ακριβώς επιτάσσει στον άνθρωπο και τις επιχειρήσεις η φιλοσοφία του Ελευθέρου Λογισμικού:

- A. Ελευθερία στη χρήση του λογισμικού ανεξαρτήτως σκοπού. Εδώ είναι σαφές ότι δεν γίνεται διάκριση ούτε σχετικά με τα άτομα

που θα το χρησιμοποιήσουν αλλά ούτε και για ποιο λόγο πρόκειται να το χρησιμοποιήσουν.

Β. Ελευθερία στην τροποποίηση του πηγαίου κώδικα του λογισμικού, ώστε να μετατραπεί στην κατάλληλη μορφή και να ανταποκριθεί στις εκάστοτε ανάγκες του κάθε χρήστη. Αυτό φυσικά συνεπάγεται ότι κάθε ελεύθερο λογισμικό πρέπει να διανέμεται σε προσβάσιμη/ανοιχτή μορφή (μαζί με τον πηγαίο του κώδικα, δηλαδή την τεχνογνωσία κατασκευής του).

Γ. Ελευθερία στη διανομή αλλά και την αναδιανομή τροποποιημένων και μη εκδόσεων. Αυτό σημαίνει πως οποιοσδήποτε έννομος επαγγελματίας μπορεί να προωθεί εμπορικά τη δική του διανομή λογισμικού ακόμα και με χρηματικό όφελος -το οποίο φυσικά απευθύνεται στη διανομή και όχι στο καθαυτό λογισμικό³.

Πιο παραστατικά, θα λέγαμε πως σηματοδοτείται μια νέα εποχή κατά την οποία οι επιχειρήσεις και οι απλοί άνθρωποι, οι απλοί χρήστες ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, καλούνται να ξεχάσουν τη μέχρι σήμερα ισχύουσα επιχειρησιακή νοοτροπία του «καθηδρικού» μοντέλου και να υιοθετήσουν την πιο ανθρώπινη και πιο ελεύθερη νοοτροπία του «παζαριού»⁴.

Τι σημαίνει πρακτικά αυτό; Για να κατανοηθεί, ας πάρουμε δύο περιπτώσεις ανάπτυξης λογισμικού. Στην πρώτη περίπτωση συμμετέχει μια ομάδα επαγγελματιών οι οποίοι εργάζονται για μια επιχείρηση που εμπορεύεται ιδιόκτητο λογισμικό, ενώ στη δεύτερη μια ομάδα προγραμματιστών που ασπάζονται και προωθούν τη νοοτροπία του Ελευθέρου Λογισμικού. Οι πρώτοι θα ακολουθήσουν μια διαδικασία ανάπτυξης και υλοποίησης που ταιριάζει στο μοντέλο και τη λειτουργία ενός καθηδρικού ναού: θα κινηθούν με απόλυτη μυστικότητα και προσήλωση ώστε να μην αποκλίνουν από τις αρχές της εταιρείας τους. Η μυστικότητα αυτή έγκειται κατά κύριο λόγο στο να μη διαρρεύσουν οι αρχές και η τεχνογνωσία που αφορούν την υλοποίηση του συγκεκριμένου λογισμικού. Στη δεύτερη περίπτωση γίνεται σχεδόν το αντίθετο. Ανάμεσα στους προγραμματιστές Ελευθέρου Λογισμικού κυριαρχεί μια έκδηλη εξωστρέφεια: από τις πρώτες κιόλας συντεταγμένες γραμμές κώδικα που θα αποτελέσουν τον πυρήνα του προγράμματος, είναι πρόθυμοι να κοινοποιήσουν τα κατορθώματα και τα προβλήματά τους με σκοπό την ίδρυση μιας άτυπης, αλλά συνάμα ουσιαστικής, κοινότητας, η οποία θα συμβάλλει στο σύνολό της στην τελειοποίηση του επικείμενου προϊόντος

λογισμικού. Αυτό κοντολογίς σημαίνει ότι οποιοσδήποτε ενδιαφέρεται, είτε είναι προγραμματιστής είτε όχι, μπορεί να συμβάλλει προωθώντας ιδέες και ενέργειες οι οποίες θα είναι χρήσιμες στην κοινότητα ώστε αφενός να βελτιστοποιηθεί και τελειοποιηθεί το τελικό προϊόν, αφετέρου δε να κυκλοφορήσει ελεύθερα η τεχνογνωσία που απορρέει από την κατασκευή του.

Ηθική Τεκμηρίωση

Δεοντολογικά και Συνεπειοκρατικά επιχειρήματα

Είναι κακό ο προγραμματιστής να αμείβεται χρηματικά σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Ελευθέρου Λογισμικού; Ασφαλώς, δεν είναι κακό, εφόσον βέβαια η δραστηριότητά του αυτή δε συνεπάγεται κάποια καταστροφική συνέπεια για την κοινωνία και την επιστημονική κοινότητα γενικότερα. Η ιδιοκτησία όμως του λογισμικού οδηγεί σε καταστροφικές συνέπειες. Εδώ γίνεται εξ αρχής εμφανής ο Καντιανός χαρακτήρας του επιχειρήματος του ελευθέρου λογισμικού, καθώς κι ο επίσημος ιδρυτής της νοοτροπίας αυτής Richard Stallman κάνει ευθεία αναφορά στην ηθική θεωρία του Kant (κατηγορική προσταγή) αναφέροντάς την κιόλας ως Χρυσό Κανόνα: «Ο λόγος για τον οποίο ένας πολίτης δε χρησιμοποιεί τέτοια καταστροφικά μέσα για να γίνει πλουσιότερος είναι γιατί, αν όλοι το έκαναν αυτό, θα είμαστε όλοι φτωχότεροι εξαιτίας της αλληλοκαταστροφής μας»⁵. Η ρυθμιστική αρχή της βούλησης του Stallman εξαρτάται από το αν και κατά πόσο μπορεί αυτή να εφαρμοστεί με τη μορφή του καθολικού νόμου, γεγονός που αποτελεί και τον ορισμό της Καντιανής Κατηγορικής Προσταγής⁶.

Το παραπάνω σκεπτικό στηρίζεται στο δεδομένο πως το ιδιόκτητο λογισμικό (proprietary software) εκ των πραγμάτων παράγει φθόνο και κακώς εννοούμενο ανταγωνισμό τόσο μεταξύ εκείνων που το παράγουν (προγραμματιστές) όσο και μεταξύ εκείνων που το εμπορεύονται (επιχειρήσεις) και το χρησιμοποιούν (τελικοί χρήστες). Όταν κάποιος θέτει εκ των προτέρων περιοριστικές δικλίδες στον τρόπο χρήσης και διάδοσης ενός λογισμικού, συμβάλλει καθοριστικά στη δραστική μείωση των πλεονεκτημάτων που θα μπορούσε να αποκομίσει η κοινωνία ολόκληρη εάν το πρόγραμμα κυκλοφορούσε υπό ελεύθερη μορφή, ώστε ο καθένας να έχει πρόσβαση στη συγκεκριμένη τεχνολογική γνώση που πηγάζει από αυτό (πρόσβαση στον πηγαίο κώδικά του). Η νοοτροπία του «καθεδρικού» μοντέλου ανάπτυξης ιδιόκτητου λογισμικού παραβαί-

νει εξίσου την ηθική αρχή του Καντ, ότι ο άνθρωπος πρέπει πάντοτε να αντιμετωπίζεται ως σκοπός και όχι ως μέσον. Η εμπορική βιομηχανία έχει ως σκοπό τη διάδοση του προγράμματος αποβλέποντας στο οικονομικό όφελος και την αύξηση της φήμης της, ενώ η κοινότητα ελεύθερου λογισμικού έχει ως σκοπό απευθείας τον άνθρωπο και την ωφέλεια που μπορεί να αποκομίσει από ένα λογισμικό. Ταυτόχρονα διαπιστώνει, ότι η σύγχρονη του βιομηχανία παραγωγής λογισμικού βασίζεται σε θεμέλια που προκαλούν καταστροφή, πράγμα που βρίσκεται στους αντίποδες της γνώσης και της επιστημονικής προόδου.

Η αξία της γνώσης, αλλά μόνο υπό την ελεύθερη μορφή της, προβάλλεται μέσα από τη φιλοσοφία του Ελευθέρου Λογισμικού. Αυτό σημαίνει πως τίθεται εκ των προτέρων κάποιος απαράβατος ηθικός κανόνας απέναντι στον οποίο οφείλουν να είναι συνεπείς όσοι τον ακολουθούν, ώστε να καθίστανται συγκροτημένα ηθικά πρόσωπα. Οτιδήποτε αντίκειται στη βασική αυτή αρχή αναγνωρίζεται αυτόματα ως απαράδεκτο. Για να τεθεί ο κανόνας αυτός, ακολουθείται συγκεκριμένη επιχειρηματολογία. Καταρχάς τονίζεται, ότι δεν υπάρχει εγγενές ή φυσικό δικαίωμα στην πνευματική ιδιοκτησία. Οι εκάστοτε κυβερνήσεις έχουν αναπτύξει σχετικούς νόμους για την πνευματική ιδιοκτησία κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και για να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένους στόχους. Για παράδειγμα, το σύστημα κατοχύρωσης των ευρεσιτεχνιών αναπτύχθηκε περισσότερο, για να βοηθήσει την κοινωνία και όχι τόσο τους εφευρέτες. Η ευρεσιτεχνία αφορά κυρίως τις βιομηχανίες οι οποίες είναι σε θέση να πληρώσουν τα πνευματικά δικαιώματα σε σχετικά μικρό κόστος αν λάβουμε υπόψη και το συνολικό κόστος της υποδομής μιας βιομηχανικής παραγωγής. Επομένως, οι ευρεσιτεχνίες από μόνες τους δεν βλάπτουν τον πολίτη. Η ιδέα του copyright, δεν υπήρχε στην αρχαιότητα όταν συγγραφείς συχνά αντέγραφαν άλλους συγγραφείς σε θέματα επιστημονικής πραγματικότητας. Αυτή η δραστηριότητα αποδείχτηκε τελικά πολύ χρήσιμη καθώς ήταν ο μόνος τρόπος διάσωσης σημαντικών έργων αρχαίων συγγραφέων ακόμα και αποσπασματικά. Η ιδέα του copyright (όρος ο οποίος αντικαθίσταται στα έργα του που υπόκεινται στις αρχές του Ελευθέρου Λογισμικού ως «copyleft») αναπτύχθηκε από την ανάγκη να καθιερωθεί το επάγγελμα του συγγραφέως. Στα πλαίσια στα οποία αναπτύχθηκε αυτό δεν προξένησε ιδιαίτερο κακό αφού τα βιβλία μπορούσαν να αντιγραφούν με οικονομικό τρόπο σε τυπογραφείο, οπότε το γεγονός αυτό δεν είσαι σε θέση να εμποδίσει τον

άνθρωπο από το να εκμεταλλευτεί τη γνώση ενός βιβλίου. Η σύγχρονη όμως επιχειρηματική και εμπορική «καθηδρική» νοοτροπία επιτάσσει την παραγωγή κέρδους από το κλείδωμα των ιδεών μέσα σε ανθρώπους, χώρους ή καταστάσεις. Για παράδειγμα, ο δικηγόρος μπορεί να αποκομίζει αρκετά χρήματα χωρίς να είναι δημιουργικός. Απλά διατυπώνει λόγια ρουτίνας, όπως όταν συντάσσει κάποια διαθήκη ή κάποιο συμβόλαιο. Με τον ίδιο τρόπο, κάποιο μουσείο επιβάλλει στον επισκέπτη να πληρώσει εκ νέου κάποιο αντίτιμο εισόδου ώστε να δει κάποιο ζωγραφικό πίνακα αφού έχει απαγορευθεί εκ των προτέρων η απαθανάτιση του πίνακα σε κάποιο αποθηκευτικό μέσο καταγραφής (πχ. Φωτογραφία, video)⁷. Η παραδοσιακή αυτή μορφή σκέψης, καθώς φαίνεται, είναι ασύμβατη με την ιδεολογία του ελευθέρου λογισμικού.

Μία επιπλέον κύρια ηθική αρχή την οποία ακολουθούν και από την οποία εμπνέονται οι συμμετέχοντες σε μια εργασία ανάπτυξης ενός λογισμικού ανοιχτού κώδικα, είναι η ανιδιοτέλεια και το εξαιρετικό ενδιαφέρον που πηγάει από την εργασία καθαυτή. Ο προγραμματιστής ενός λογισμικού που είναι ελεύθερο, κατά κανόνα δεν αισθάνεται καταπιεσμένος από το αντικείμενο της δουλειάς του, καθώς τις περισσότερες φορές επιλέγει ο ίδιος τον θεματικό τομέα με τον οποίο θα καταπιαστεί⁸. Οι περισσότεροι προγραμματιστές ελεύθερου λογισμικού εργάζονται εθελοντικά και έχουν σαν κύριο μέλημα να μετατρέψουν τη δυσκολία της δουλειάς τους από βάσανο σε ευχάριστη ενασχόληση, καθώς και ευκαιρία για διεύρυνση των γνωστικών τους οριζόντων. Αυτό είναι διάχυτο σε κάθε κοινότητα που αναπτύσσεται στα πλαίσια υλοποίησης και υποστήριξης ενός προϊόντος Ελευθέρου Λογισμικού.

Περνώντας στα καθαυτό συνεπειοκρατικά επιχειρήματα, ο (αν)ταγωνιστής που αγωνίζεται για την καθηδρική νοοτροπία του ιδιόκτητου λογισμικού πολλές φορές ξεχνά τελείως το βραβείο και εθίζεται στο σκεπτικό να ξεπεράσει τον αντίπαλο που πλέον αρχίζει να τον βλέπει υπό το οπτικό πρίσμα του εχθρού. Έτσι, ολόκληρη η κοινωνία απαρτίζεται από ανθρώπους που αντιπαλεύονται σε διαφορετικά στρατόπεδα ο καθένας. Η έκπτωση του ανταγωνισμού σε αυτό το επίπεδο σίγουρα δεν προωθεί την πρόοδο και την εξέλιξη τόσο της επιστημονικής όσο και των απλούστερων μορφών γνώσης. Η προώθηση της γνώσης είναι πλέον επιτακτική ανάγκη. Η σκοποθεσία και η εν γένει νοοτροπία του ελευθέρου λογισμικού συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση ενός παγκόσμιου πληροφοριακού οικοσυστήματος, κάτι που στο παρελθόν

φάνταζε τελείως ανέφικτο⁹. Σήμερα πλέον μπορεί κάποιος να κάνει την αρχή και να φυτέψει το σπόρο μιας ιδέας, χωρίς να φαντάζεται σε τι διαστάσεις μπορεί να αναπτυχθεί η καλλιέργεια αυτής της ιδέας. Αυτό βέβαια ως συνέπεια δεν απευθύνεται μόνο σε εκείνους που συμμετέχουν στην ανάπτυξη ενός τέτοιου προγράμματος αλλά και στην κοινωνία ολόκληρη. Έτσι υλοποιείται το βασικό ρητό-λογότυπο των συνεπειοκρατών που είναι «μεγαλύτερο ποσοστό ευτυχίας για μεγαλύτερο αριθμό ατόμων». Σαν απόδειξη αυτού έρχεται το γεγονός ότι οι ευχαριστημένοι τελικοί χρήστες (οι απλοί άνθρωποι κοντολογίς που χρησιμοποιούν ένα τέτοιο πρόγραμμα) εκδηλώνουν έμπρακτα ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον τους τόσο για το λογισμικό ανοιχτού κώδικα, όσο και για τη φιλοσοφία που το περιβάλλει. Ο Stallman, ως ο κύριος διαχειριστής της φήμης του ελεύθερου λογισμικού, καλείται συνεχώς σε συνέδρια και συναντήσεις σε όλο τον κόσμο¹⁰. Το ευρύτατο πρόγραμμα ομιλιών του κατά το διάστημα μεταξύ Ιανουαρίου 2000 και Δεκεμβρίου 2001 περιελάμβανε σταθμούς σε έξι ηπείρους με ενθουσιώδη υποδοχή ακόμα και σε χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία.

Προς το μέλλον

Η συνεχής εξέλιξη των τεχνολογικών και επιχειρηματικών δεδομένων έχει αποκαλύψει πως είναι αρκετά ριψοκίνδυνο, ειδικά στον επιχειρησιακό και τεχνολογικό τομέα, να θεωρούμε κάτι ως δεδομένο και αδιαμφισβήτητο. Αρκετοί έχουν υποστηρίξει ειδικότερα πως η τεχνολογία κατέχει μια αυτόνομη ηθική αξία¹¹ και περιέχει ιδιότητες που από μόνες τους αρκούν για να αλλάζουν το πρόσωπο μιας κοινωνίας. Η ένταση της διαμάχης μεταξύ εκείνων που από τη μια πλευρά υποστηρίζουν το «καθεδρικό» μοντέλο και όσων από την άλλη προωθούν το μοντέλο του «παζαριού» είναι ένα στάδιο που διαφαίνεται ως μετεξέλιξη από μια εποχή αυστηρής επιχειρησιακής εσωστρέφειας, σε μία περίοδο κατά την οποία η γνώση θα είναι ελεύθερη και το λογισμικό καρπός συνεργασίας και όχι κακώς εννοούμενου ανταγωνισμού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. M. Heidegger, in *The Question Concerning Technology and Other Essays*, trnsl. William Lovitt, New York: Harper and Row, 1977.
2. R. Stallman, *Free Software, Free Society: Selected Essays of Richard M. Stallman*, Free Software Foundation, Boston, 2002.
3. A. Laurent, *Understanding Open Source and Free Software Licensing*, O'Reilly,

U.K., 2004.

4. E. Raymond, *The Cathedral & the Bazaar*, O'Reilly, U.K., 2001.
5. R. Stallman, *Free Software, Free Society: Selected Essays of Richard M. Stallman*, Free Software Foundation, Boston, 2002.
6. Θ. Πελεγρίνης, *Ηθική Φιλοσοφία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.
7. K. Sitaker, *People, Places, Things and Ideas*, 2005, στο Gnu.org <http://www.gnu.org/philosophy/kragen-software.html>
8. S. Weber, *The Success of Open Source*, Harvard University Press, 2004.
9. S. Adler, *Preserving the Information Ecosystem - A Discussion of Open Source Software*, 1998, <http://ssadler.phy.bnl.gov/~adler/OSS/OSS.html>
10. S. Williams, *Free as in Freedom*, O'Reilly U.K., 2002.
11. S. J. Rowe, «Technology and Ecology» in *Home Place, Essays in Ecology*, NeWest Books, Edmonton, 1990, pp. 63-70.